

ISTRAŽIVANJA

UDK 174:61;
614.253

Predrag Vukasović

Institut za uporedno pravo, Beograd

HIPOKRAT I AKTUELNOST NJEGOVE ZAKLETVE

Rezime: Ovaj prilog bavi se Hipokratovom zakletvom i relevantnošću njenog sadržaja za savremenost. Ona je, naime, jedini deo medicinske baštine antičke Grčke koji je zadržao značaj za postrenesansnu medicinu. Nasuprot produženom prisustvu helenskih ostvarenja u matematici, mehanici, deskriptivnoj biologiji, čak i u astronomiji – uprkos preovlađujućoj geocentričnoj predrasudi i nemanju teleskopa, njeno dejstvo na modernu medicinsku nauku ima pretežno negativan vid; veliki ugled i autoritet antičkih medicinskih pisaca ometali su napredak modernih eksperimentalnih istraživanja. Hipokratovo zasnivanje medicinske deontologije, međutim, i dalje nadahnjuje veliki deo savremenih nastojanja na tom području. Cinici bi primetili da njegova dostignuća u ovoj oblasti spadaju pre u filozofiju – sferu u kojoj je evropski dug Grcima neprocenjiv – nego u naučnu medicinu. Ovaj rad pokušava da preciznije odredi veličinu i granice Hipokratovog uticaja na modernu deontološku misao.

Ključne reči: Hipokrat, Hipokratova zakletva, medicinska deontologija

Važnost Hipokrata za racionalno medicinsko istraživanje u antici može se uporediti sa Homerovim značajem za epsku poeziju; oba pisca predstavljaju istovremeno početak i vrhunac razvoja u svojim oblastima. Oni imaju još jednu zajedničku crtu – životi su im obavijeni gotovo neprozirnom tamom. Izvesni autori sumnjali su čak i u samo njihovo postojanje. Ali dok je Homer živeo u mračnom dobu Helade, Hipokrata je obasjavala puna svetlost najkласičnijeg od svih grčkih vekova: bio je, naime,

* Tekst je deo rada na projektu Instituta za savremenu istoriju “(Ne)uspešna integracija – (ne)dovršena modernizacija: Međunarodni položaj i unutrašnji razvoj Srbije i Jugoslavije 1921–1991”, koji finansira Ministarstvo za nauku i zaštitu životne sredine republike Srbije (projekt br. 147039).

Periklov i Sokratov savremenik. Pa ipak, podaci o njegovom životu su i pozni i oskudni. Antička tradicija jednodušno tvrdi da se rodio na Kosu, jednom od Dodekaneskih ostrva kraj jugozapadnog špica Male Azije. Rođenje mu se obično stavlja u 460-te godine, a doživio je duboku starost. Pripadao je starom aristokratskom rodu; preko majke vodio je poreklo od Herakla, što je znak pripadanja dorskom plemstvu. Po svršetku ratova s Persijom, ostrvo na kojem je rođen postalo je ne osobito važan član Atinskog pomorskog saveza. Na ostrvu je od davnina postojao kult Asklepija, boga isceliteljske veštine, mada hram ovog boga, izgrađen od trajnog materijala, potiče iz doba posle Hipokrata. Njegovi preci behu sveštenici u tom svetilištu. Jedan vizantijski izvor sačuvao je njegovu genealogiju: između boga zdravlja i Hipokrata beše prošlo sedamnaest naraštaja. Isceliteljska delatnost, dakle, beše tradicija u Hipokratovoj porodici; prilikom zasnivanja racionalne naučne medicine, on se nesumnjivo oslanjao na to nagomilano iskustvo. Za njegovog života Kos se držao po strani od glavnih frontova međupolisnog ratovanja. Mada su ga naseljavali dorski rodovi, ostrvo je ostalo verno Atini kako u doba nelagodnog mira što je prethodio Peloponeskom ratu, tako i tokom tog sukoba. Ostrvljani sudelovahu u Nikijinom pohodu na Siciliju, a nisu zabeleženi ustanci protiv atinske vlasti ni u V veku ni kasnije. Takva politička situacija beše izrazito povoljna za medicinska istraživanja: ona je omogućavala kako mir neophodan za bavljenje naukom tako i plodnosne kontakte, dragocene za razmenjivanje ideja, dodire koji su ujedno budili radoznalost i bili njom podstaknuti. Zabeleženo je da je Hipokrat putovao na Helespont, u primorske krajeve Trakije, čak i u Tesaliju, gde je – pričaju – i umro, ali nikad nije posetio Atinu – “školu Helade”.

Hipokrat nije jedini autor Hipokratskog zbornika, zbirke raznovrsnih medicinskih spisa, koji se odlikuju heterogenim sadržajem i neublazženim stilističkim razlikama. Kao što je Homerovo ime pripisano svakom epskom sastavu, bez obzira na njegovu temu ili obim, tako je Hipokratovo ime dano svim medicinskim spisima nastalim na Kosu u V i IV veku. Hipokratova zakletva predstavlja prvu poznatu formulaciju osnovnih načela medicinske etike, ali je njen značaj ne samo istorijski već i aktuelan. Taj kratak i sažet tekst sadrži nekoliko bitnih postavki deontološkog učenja koje su do danas zadržale svoj uticaj. Te postavke su:

- zaštita ljudskog života kao opšti, univerzalni i trajni cilj lekarskog poziva;
- zabrana abortusa i eutanazije;
- solidarnost i međusobno poštovanje unutar lekarske struke;
- dužno poštovanje prema učiteljima i utvrđenim tradicijama lekarskog poziva;
- čuvanje profesionalne tajne, kao i

– zabrana stupanja u seksualne odnose sa pacijentom ili članovima njegove/njene porodice.

Pored ovih načela koja trajno deluju na lekarski poziv u bilo kojoj zemlji ili istorijskoj epohi, zakletva sadrži obećanje lekara da neće pribegavati operativnom uklanjanju kamena iz mokraćne bešike – odredba koja nema dodirnih tačaka sa savremenom medicinom.

U ovom radu takođe se razmatraju moderne revizije Hipokratove zakletve, s posebnim osvrtom na stav prema abortusu i eutanaziji – najspornijim pitanjima savremene medicinske etike. Detaljnije se analiziraju Ženevska deklaracija Svetskog lekarskog udruženja iz 1948. godine i Kodeks medicinske etike Lekarske komore Srbije.

Helenska medicina svakako nije na vrhu duhovnih dostignuća koja dugujemo najbližijoj antičkoj civilizaciji. Štaviše, ona je u istoriji medicine rane moderne Evrope igrala izrazito negativnu ulogu: autoritet njenih pisaca dugo je ometao stvarni napredak u poznavanju ljudskog tela. Za razliku od drugih prirodnih nauka – pre svega matematike, ali i fizike, astronomije, pa i same biologije – ona je svojim renesansnim obožavaocima ostavila malo ili nimalo materijala koji bi mogao poslužiti kao osnova ili bar nadahnuće modernim istraživačima. Ipak, ne budimo prestrog: otkriće ćelijske strukture ljudskog tela moralo je sačekati pronalazak mikroskopa, a otkriće genetske suštine života drugu polovinu minulog stoleća. Kao što se istorija astronomije prirodno deli na vreme pre i posle pojave teleskopa, povest medicine se može podeliti upravo navedenim fundamentalnim prodorima. Jedini doprinos Helena stvarno relevantan za savremenu medicinu jeste Hipokratova zakletva. Cinici će odmah primetiti da ona pripada pre filozofiji – oblasti u kojoj je dug savremenosti Helenima nemerljiv – nego medicini. Ma gde je svrstali, ta zakletva ostaje neizmenljiv temelj svake deontologije lekarskog poziva, uključujući i najnovija shvaćanja o pravima pacijenata. U ovom radu razmotriću istorijske okolnosti koje su dovele do nastanka zakletve, njen stvarni sadržaj, kao i neke pokušaje njenog prilagođavanja savremenim uslovima.

Hipokrat

O njenom autoru antički izvori daju sasvim malo nepobitno utvrđenih podataka. Živeo je u drugoj polovini V veka stare ere, vremenu najosvetljenijem istorijskim, epigrafskim ili arheološkim materijalom; njegovo ime je ipak, poput Homerovog, obavijeno velom legende. Poređenje s prvim helenskim aedom nije slučajno: i iza Hipokrata je ostalo jednako monumentalno delo odavno osporenog autorstva i nejasnih granica, jer je vremenom dopunjavano neautentičnim dodacima – Hipokratski zbornik, svojevrsno medicinsko zaveštanje klasične Helade. Kako se o njemu zna

isto toliko malo kao o Homeru, ne čudimo se što su neki pisci u XIX veku doveli u pitanje samo njegovo postojanje, tvrdeći da je u oba slučaja reč o naknadno izmišljenoj ličnosti kojoj su pripisana dela raznih anonimnih pisaca, koja su stekla ugled poslednje reči ljudske i božanske mudrosti.¹ Daleki Hipokratov predak bio je navodno Asklepije, helenski bog lekarstva i sasvim prikladan začetnik loze najslavnijeg lekara antike – još jedan dokaz da se nalazimo u nesigurnom graničnom području između istorije i mita. Ali za razliku od prvog helenskog pesnika, koji je živio u dobu jednako maglovitom kao i sama njegova ličnost (Englezi nisu uzalud skovali izraz *the dark ages*), Hipokrat živi u punoj svetlosti najkласičnijeg od svih helenskih vekova; nasuprot pomenutom skepticizmu, navodi se čak i okvirni datum njegovog rođenja – 460. godina,² što ga čini Sokratovim savremenikom. Da je živio u Atini, nesumnjivo bi se o njemu više znalo; on beše jedan od ređih velikana V veka koji nikad nije pohađao periklovsku “školu Helade”, ublažavajući time opšti utisak o atinocentričnosti klasične kulture.

Tradicija je, naime, jednostupna: Hipokrat je rođen na Kosu, jednom od Dodekaneskih ostrva kraj jugozapadnog ugla maloazijske obale. Ta istina beše prihvaćena mnogo pre no što je Soran iz Efesa, lekar iz II veka nove ere, napisao biografiju svog slavnog prethodnika.³ Mada behu daleko od vreve helenske politike, za stanovnike Kosa ipak se ne može reći da su skorojevići u helenskom svetu; uostalom, onima koji su sumnjali u drevnost njihovog roda, oni s ponosom isticahu najrečitiju moguću potvrdu svog davnasnijeg pripadanja helenstvu – pomen u *Ilijadi*.⁴ Košani behu Dorci, najhelenskiji Heleni; u arhaisko doba bili su deo verskog i političkog saveza što je obuhvatao dorske naseobine na Dodekanezu i susjednom kopnu. Posle persijskih ratova bili su verni atinski saveznici; nije zabeleženo da su pružili otpor atinskoj dominaciji ni u decenijama što su prethodile Peloponeskom ratu, ni tokom najvećeg međupoliskog sukoba helenske istorije. O njihovoj odanosti atinskom vođstvu najbolje svedoči učešće u nesrećnom Nikijinom sicilijanskom pohodu 415. – 413. godine, događaju koji se nesumnjivo zbija za Hipokratova života. U nedostatku preciznijih pojedinosti o političkoj istoriji ostrva u Hipokratovo doba, može se pretpostaviti da su njegovi žitelji živeli mirnim, mada ne sasvim jednoličnim životom mesta na bezbednoj periferiji inače uzavrelog helenskog

1 Houdart, *Etudes sur Hippocrate*, p. 560, navedeno u: William Smith, *A dictionary of Greek and Roman biography and mythology*, London, John Murray: printed by Spottiswoode and Co., New-Street Square and Parliament Street. 1873.

2 <http://encyclopedia.stateuniversity.com/pages/10083/Hippocrates.html>

3 Βίος Ἱπποκράτους, *Vita Hippocratis*.

4 “Katalog brodova” (*Ilijada*, II, 676) govori o dvojici Heraklida s Kosa, Antifu i Fidipu, koji su vodili ostrvljane u Trojanskom ratu.

sveta; do njih su morali dopirati ne samo odjeci burnih zbivanja u neuporedivo važnijim polisima, već i ideje koje su uzbuđivale ostatak Helade – naročito atinsku metropolu, ali te vesti nisu morale u većoj meri narušavati njihovu dosadnu provincijsku egzistenciju. Budući da je do političkog ujedinjenja (sinojkizma) ostrva došlo tek 368. godine stare ere,⁵ dakle nakon Hipokratove smrti, politički okvir u kojem je delovao najslavniji lekar klasične Grčke nije mogao biti polis u uobičajenom smislu reči, već Asklepijevo svetište koje je uživalo široku upravnu autonomiju, ako ne i potpunu samostalnost.

Na Kosu je od neodređenog vremena njegove arhajske prošlosti postojao kult isceliteljskog boga. Sme se pretpostaviti, mada neposrednih dokaza nema, da je uporedo sa kultom i u njegovom okrilju nastala neka vrsta lečilišta – mesta gde su pored obreda u čast Asklepija primenjivani razni empirijski provereni metodi lečenja. Vera i naučna medicina ni posle Hipokrata nisu bile odvojene nepremostivim jazom; pre njegovog zasnivanja racionalne medicine, magijski i racionalno-empirijski metodi lečenja bili su načelno nerazdvojivi.

Hipokratova genealogija, koju zatičemo u sasvim poznom izvoru – kod Vizantinca Cecesa iz XII veka,⁶ predstavljala bi samo mitološko-književni izraz čvrste sprege između ljudskog zdravlja i božanske sfere delanja. Uostalom, Soran i Ceces nisu saglasni u pogledu broja naraštaja što razdvajaju Hipokrata i Asklepija, nepodudarnost one vrste koja u antičkim mitografskim i biografskim spisima jeste pre pravilo nego izuzetak. Efešanin, naime, tvrdi da je otac medicine bio devetnaesti Asklepijev potomak, dok Vizantinac smatra da je bio sedamnaesti. U svakom slučaju, postoje solidni razlozi da se na osnovu ove genealogije pretpostavi naslednost svešteničkog zvanja u Hipokratovoj porodici. To bi značilo da je Hipokrat nasledio dugu porodičnu tradiciju bavljenja isceliteljskim poslom u širem okviru Asklepijeve kultne prakse. Istina, značaj ovog kulta u Hipokratovo doba ne treba precenjivati; izgradnja Asklepijevog svetilišta započela je tek posle Hipokratove smrti, verovatno kao neposredna posledica ogromnog ugleda osnivača racionalne medicine u celom helenском svetu; u ranijem razdoblju verovatno je postojao samo oltar posvećen Asklepiju na mestu koje prvobitno beše svetište Apolona Kiparisija. Kako je Apolon oduvek bio polivalentno božanstvo čija je sfera delovanja obuhvatala isceljenja, ne čudi što se u sklopu Apolonovog kulta razvio novi bog sa specijalizovanijim delokrugom. Mada je za Homera Asklepije još uvek samo čovek – otac Mahaona i Podalirija, vračeva u ahajskoj voj-

5 M. G. Picozzi, "KOS Greece", u: *The Princeton Encyclopaedia of Classical Sites*, Richard Stillwell, William L. MacDonald, Marian Holland McAllister.

6 Francis Adams, *The Genuine Works of Hippocrates*, William Wood and Company, New York, 1891)

sci pod Trojom, do klasičnog doba on je postao Apolonov sin u čiju božansku prirodu niko nije sumnjao. Karijera Hipokratovih predaka morala je ići analognim putem. U homersko doba “biti Asklepijev potomak” moralo je značiti “baviti se isceliteljstvom”; ovaj izraz se, dakle odnosio na sve iscelitelje bez razlike, te nije imao konotaciju posebno istaknutog lekara. Kasnije, kada je Asklepije izišao iz Apolonove senke razvivši se u samostalno božanstvo, i njegovi potomci počeli su pretendovati na društveni status viši od običnih lekara. U Hipokratovo doba ovaj proces još nije bio završen; njegova više no uspešna karijera morala je znatno ubrzati uspon njegovog božanskog pretka na Olimp. Do helenističkog doba lekarski poziv je postao čvrsto ukorenjen u društvenu strukturu polisnih zajednica i vladarskih dvorova: svaki grad i dijadoh morali su imati svog zvaničnog lekara, ako ne i čitavu zdravstvenu službu. Tek tada je neposredno poreklo od boga isceliteljstva dobilo svoj puni smisao vrhunskog lekarskog znanja i neprevaziđene veštine u kliničkoj praksi, rezervisan samo za najuži krug najistaknutijih.

S druge strane, pomenuti izvori navode da je Hipokratova majka, Fenareta (Φαινάρητη), imala za pretka Herakla. Heraklidsko poreklo se u Doraca uvek vezivalo za pripadanje aristokratiji. Stoga se iz ovog podatka može zaključiti da je Hipokrat pripadao jednoj od najuglednijih porodica na ostrvu i da je raspolagao velikim materijalnim sredstvima. Veštinu lečenja naučio je od oca Heraklida i Herodika, lekara iz Selimbrije, koji je živio na prelazu VI u V vek i prvi preporučivao telesne vežbe za unapređenje zdravlja. Budući da je Kos u vreme Hipokratove mladosti bio član Atinskog pomorskog saveza, veze između ovog ostrva i grada na Mramornom moru, oličene u Hipokratovom školovanju kod Herodika, odražavaju širi međusoban uticaj i kulturno zajedništvo svih obala Egeja, ostvareno zahvaljujući vojnoj, političkoj, privrednoj, ali i duhovnoj nadmoći Atine. O intenzitetu ovih veza posredno svedoči i antičko predanje – nepotvrđeno dokazima, kao i većina onog što se “zna” o ocu medicine – da je najslavniji helenski lekar neko vreme učio kod Gorgije iz Leontina, jednog od najistaknutijih sofista svog vremena. Filozofiju prirode učio je kod Demokrita iz Abdere, osnivača atomističke filozofije.⁷ U izvorima se ne kaže da li su Herodik i Gorgija boravili na Kosu ili je Hipokrat radi dopune svog obrazovanja putovao po raznim helenskim krajevima; bogatstvo njegove porodice omogućavalo mu je i jedno i drugo. Ipak, upravo navedeni učitelji ukazuju na njegov boravak u severnoegejskoj oblasti i pribrežnim krajevima, uz izbegavanje srednje i južne Grčke. Zanimljivo je da nema vesti da je Hipokrat ikad posetio Atinu; s obzirom na njegov ugled malo je verovatno da bi takva poseta prošla nezapaženo. Ipak se po-

7 http://www.medicina.hr/studenti/download/povjest_medicine.pdf

minju njegova putovanja po raznim oblastima kontinentalne Grčke; smrt ga je zatekla u tesalijskom gradu Larisi, daleko od zavičaja.

Od pisaca približno savremenih Hipokratu pominje ga samo Platon, i to u dva navrata: u dijalogima *Protagora* i *Fedar*. U *Protagori*⁸ osnivač Akademije to čini na način koji implicira da je “Hipokrat s Kosa, Asklepijad” dobro poznat kako Sokratu tako i Sokratovom sagovorniku i lekarevom imenjaku, pošto ga atinski ulični filozof koristi kao lik za poređenje kako bi objasnio smisao svog pitanja kojoj veštini podučava Protagora – tipičan predstavnik Sokratu/Platonu neomiljenih sofista. U *Fedru* se, pak, Platon izričito poziva na hipokratovsko shvatanje psihofizičkog jedinstva čovekove prirode ističući da se bez poznavanja duše ne može lečiti telo.⁹ Sokrat/Platon opominje Fedra da bez obzira na nesumnjiv Hipokratov autoritet treba samostalno ispitati njegovu hipotezu o psihofizičkom jedinstvu čoveka i prosuditi odgovara li ona racionalnom pogledu na svet. Hipokratovo ime pojavljuje se ovde kao oličenje tradicionalnog, opšte priznatog autoriteta koji treba kritički preispitati u duhu sokratskog dijalektičkog metoda. Ugled lekara sa Kosa dalje naglašava okolnost da se u dijalogu neposredno pre njegovog pomena govori o Periklu kao savršenom govorniku i povlači paralela između retorike i medicine. Implicitno se zaključuje da je Hipokrat u oblasti medicine ono što je najveći atinski državnik u govorništvu – vrhunac koji se teško može dostići. Na njegovi duhovnu veličinu ukazuje i Aristotel u *Politici*.¹⁰ Do vremena kada je ovo delo pisano, Hipokrat je već postao ono što je bio za helenističke pisce – oličenje same lekarske veštine, tako da Stagiranin može istaći da najslavniji Asklepijev potomak nije najveći kao ljudsko biće (u smislu fizičke veličine), ali jeste kao lekar (u smislu svog doprinosa medicini).

Tačan datum Hipokratove smrti nije poznat, ali je izvesno da je doživio duboku starost; izvori navode da je umro u 85, 90, 104. ili čak 109. godini života. Za sobom je ostavio dva sina, Tesala i Drakonta, kao i zeta Poliba;¹¹ svi oni takođe behu lekari, što naglašava ulogu porodične tradicije u opredeljivanju za lekarski poziv. Pretpostavlja se da su neki od spisa uvršćenih u *Hipokratski zbornik* njihovo delo.

Zakletva

Originalni tekst Hipokratove zakletve glasi:¹²

Ὁμνυμι Ἀπόλλωνα ἱητρον, καὶ Ἀσκληπιόν, καὶ Ὑγείαν,
καὶ Πανάκειαν, καὶ θεοῦς πάντας τε καὶ πάσας, ἴστορας

8 Platon, *Protagora*, 311 B.

9 Platon, *Fedar*, 270 C.

10 Aristotel, *Politika*, VI, 1326a.

11 W. Smith, *A dictionary of Greek and Roman biography and mythology*, p. 483.

12 <http://www.answers.com/topic/hipocratic-oath>.

ποιεύμενος, ἐπιτελέα ποιήσῃν κατὰ δύναμιν καὶ κρίσιν ἐμήν ὄρκον τόνδε καὶ συγγραφὴν τήνδε.

Ἠγήσασθαι μὲν τὸν διδάξαντά με τὴν τέχνην ταύτην ἴσα γενέτησιν ἐμοῖσι, καὶ βίου κοινώσασθαι, καὶ χρεῶν χρηρίζοντι μετάδοσιν ποιήσασθαι, καὶ γένος τὸ ἐξ αὐτέου ἀδελφοῖς ἴσον ἐπικρινέειν ἄρῃσι, καὶ διδάξῃν τὴν τέχνην ταύτην, ἣν χρηρίζωσι μανθάνειν, ἀνευ μισθοῦ καὶ συγγραφῆς, παραγγελίης τε καὶ ἀκροήσιος καὶ τῆς λοιπῆς ἀπάσης μαθήσιος μετάδοσιν ποιήσασθαι υἰοῖσί τε ἐμοῖσι, καὶ τοῖσι τοῦ ἐμὲ διδάξαντος, καὶ μαθηταῖσι συγγεγραμμένοισί τε καὶ ὠρκισμένοις νόμῳ ἠτροικῶ, ἄλλῳ δὲ οὐδενί.

Διαιτήμασί τε χρήσομαι ἐπ' ὠφελείῃ καμνόντων κατὰ δύναμιν καὶ κρίσιν ἐμήν, ἐπὶ δηλήσει δὲ καὶ ἀδικίῃ εἰρῆξιν.

Οὐ δώσω δὲ οὐδὲ φάρμακον οὐδενὶ αἰτηθεὶς θανάσιμον, οὐδὲ ὑφηγήσομαι ξυμβουλίην τοιήνδε. Ὅμοιως δὲ οὐδὲ γυναικὶ πεσσὸν φθόριον δώσω. Ἄγνως δὲ καὶ ὁσίως διατηρήσω βίον τὸν ἐμὸν καὶ τέχνην τὴν ἐμήν.

Οὐ τεμέω δὲ οὐδὲ μὴν λιθιῶντας, ἐκχωρήσω δὲ ἐργάτησιν ἀνδράσι πρῆξιος τῆσδε.

Njen prevod na srpski jezik glasi:¹³

Kunem se Apolonom lekarom, Asklepijem, Higejom, i Panakejom, i za svedoke uzimam sve bogove, i sve boginje, da ću se u skladu sa svojim sposobnostima i svojim rasuđivanjem držati ove Zakletve.

Da ću smatrati dragim kao roditelja onog koji me je naučio ovoj umetnosti; da ću živeti u slozi sa njim i, ukoliko je to potrebno, deliti svoja dobra sa njim; da ću njegovu decu gledati kao svoju braću, da ću ih, ukoliko to zažele, podučiti ovoj umetnosti bez naplate ili pisane obaveze, da ću podeliti sa svojim sinovima, sinovima učitelja i učenicima koji su se upisali i prihvatili pravila profesije, ali samo sa njima, pravila i instrukcije.

Prepisivaću lečenje na dobrobit svojih pacijenata u skladu sa svojim sposobnostima i svojim rasuđivanjem i nikada nikome neću naneti zlo.

Nikome neću, čak i ako me zamoli, prepisati smrtonosan otrov niti ću mu dati savet koji može prouzrokovati njegovu smrt.

Niti ću dati ženi sredstvo za pobačaj.

Održaću čistotu svog života i svog umeća.

Neću operisati kod kamena (kamen u mokraćnoj bešici – P. V.) čak i ako je bolest očigledna kod pacijenta; ostaviću ovu operaciju specijalistima tog umeća.

U koju god kuću da uđem, ući ću samo za dobrobit svojih pacijenata, držeći se podalje od bilo kakvog namernog nedela i od zavođenja žena i muškaraca zarad ljubavnih zadovoljstava, bilo da su slobodni ili robovi.

13 www.re-akcija.org/index2.php?option=com_docman&task=doc_view&gid=34&Itemid=58

Sve što saznam prilikom vršenja svoje profesije ili svakodnevnog poslovanja sa ljudima, a što ne treba širiti dalje, čuvaću kao tajnu i nikada neću otkriti.

Ukoliko se verno držim ove zakletve, neka uživam u svom životu i praksi svoje umetnost (upražnjavanju svoje veštine – P. V.) i, poštovan od strane svih ljudi za sva vremena; ali ukoliko zastranim sa nje ili je prekršim, neka me sve suprotno zadesi.

Najpre upada u oči kvaziporodična priroda odnosa unutar lekarskog staleža. On, naime, predstavlja nešto više od zajednice ljudi koji se bave istim pozivom u modernom smislu reči. Lekari imaju obaveze ne samo prema svojim kolegama već i prema njihovoj deci, kojoj moraju obezbediti pristupanje lekarskoj zajednici ukoliko to žele. Ovde treba pažljivo razlikovati međusobne odnose učitelja i učenika, koji su definisani pozivanjem na odnose roditelja i dece samo zato što je to bio najjasniji način izražavanja međulekarske solidarnosti u društvu u kojem je van porodice još uvek bilo malo primera solidarnosti i međusobnog pomaganja, od težnje da se lekarska profesija utemelji kao nasledni društveni stalež tako što će se deci lekara dati povlašćen položaj pri stupanju u lekarsku zajednicu u odnosu na druge ljude. Prvi zahtev je univerzalne prirode i proističe iz rizika i neizvesnosti svojstvenih lekarskom pozivu kao takvom. Pacijent lekaru poverava ono što mu je najdragocenije – zdravlje i život, ali nema apsolutne garancije da će lekarska intervencija dovesti do željenog ishoda. Da bi se zaštitili od nezadovoljstva i gneva pacijenta i/ili njegove rodbine, lekari se i danas, kao i u Hipokratovo doba, moraju zaštititi kako od nerealnih očekivanja laika tako i od nelojalne konkurencije u vlastitim redovima. Ta potreba ima polazište u neshvatljivoj kompleksnosti i rezidualnoj indeterminisanosti bioloških procesa što leže u osnovi svih medicinskih fenomena, beskrajno složenijih od interakcija četiri telesne tečnosti, na koje je humoralna teorija – čiji je začetnik upravo Hipokrat – svodila tajne zdravlja ili bolesti u ljudskom organizmu. Na paradoksalan način, savremena medicina je dalje od idealno racionalnog uređenja svojih saznanja no što se činilo nestrpljivo racionalističkom umu starih Grka. Ona se ne može zadovoljiti praktičnim aproksimacijama kojima njutnovska mehanika premošćuje kvantno-relativistički bezdan otvorenih mogućnosti; ishod genetskog inženjeringa nije nimalo izvesniji od ishoda nameštanja kostiju u preistoriji – može se pokušati, ali garantovanog uspeha nema. Suočeni sa takvim neizvesnostima poziva, lekari se i danas, kao i pre 2.500 godina, moraju zaštititi od globalnog društva, moraju ograničiti svoju odgovornost za ishod lečenja.

Ograničiti, ne i ukinuti. Druga strana hipokratovske deontologije tiče se zahteva da lekar dobrobit pacijenta postavi kao jedini imperativ svoje delatnosti. Za razliku od slobode prema društvu, koje u svojoj celovitosti

uvek obuhvata pacijenta i njegove bližnje, uvek relativne i uslovljene opštijim pravnim i moralnim normama, obaveza da se uvek i svuda unapređuje fizičko i duševno blagostanje pacijenta je bezuvetna, apsolutna i neotklonljiva; ona lekara postavlja u ulogu sveštenika koji vrši službu svom jedinom božanstvu – ljudskom životu. Položaj lekarske profesije uvek su određivala ta dva zahteva, koja se naizmenično i istovremeno mogu posmatrati kao suprotstavljeni i komplementarni.

Apsolutnost zaštite života vodi nas do dve aporije izričito pomenute u Zakletvi, čija aktuelnost svedoči ne toliko o nadljudskoj mudrosti njenog sastavljača koliko o biološkim konstantama čovekove egzistencije. Prva se tiče zarane eutanazije. Hipokratov tekst je sasvim određen i ne ostavlja mesta slobodnim interpretacijama: pacijentu se ne sme, **čak ni na njegov izričit zahtev**, prepisati smrtonosni otrov niti preporučiti postupak koji će dovesti do smrti pacijenta. Lekar ni pod kojim okolnostima ne sme postati saučesnik u samoubistvu. O opravdanosti ovog stava raspravlja se još od antičkih vremena bez izgleda da se spor okonča rešenjem prihvatljivim za sve. Naravno, antički lekar nije mogao znati za “cerebralnu smrt”, trajni prestanak moždanih funkcija uz veštačko održavanje krvotoka i rada pluća; sva je prilika da bi on, budući pristalica konzervativnih, neinvazivnih metoda lečenja i stava da lekarska veština treba da saraduje sa prirodom u procesu izlečenja, bio primoran da revidira apsolutnost zabrane eutanazije. Ipak, nema nikakvog smisla postavljati Hipokratu pitanja koja zauvek ostaju izvan njegovog duhovnog vidokruga; mnogo je lakše i svrsishodnije apstrahovati potonji razvoj medicine i ograničiti se na znanja koja su tada stajala na raspolaganju kliničkoj praksi nego spekulirati o njegovom odgovoru na pitanja koja će biti postavljena dva i po milenijuma kasnije.

Zabrana eutanazije ima fundamentalan i trajan značaj za deontologiju lekarskog poziva; ona nalaže svima koji su se za njega opredelili da uvek i svuda budu na strani života, da se bore protiv svega što ga ugrožava. Taj zahtev ima najuniverzalniju moguću prirodu: da li se on odnosi i na robove? Zakletva ne daje neposredan odgovor: mesto gde se pominju slobodni ljudi i robovi odnosi se na zabranu zloupotreba pacijentovog poverenja zavođenjem njegovih ukućana, bili oni slobodni ljudi ili robovi. Treba podsetiti da čuveno Aristotelovo određenje čoveka kao bića koje živi u polisu isključuje iz pojma čoveka ne samo robove već i slobodne varvare. Međutim, opšti duh Zakletve je takav da su njenim uopštenim izrazima “pomoći svakome”, “ne nanositi zlo nikome” obuhvaćeni kako Heleni tako i varvari, kako slobodni ljudi tako i robovi. Taj podvig univerzalizma iz vremena pre nego što se Hrist obratio celokupnom čovečanstvu znači beskrajno više od izričite zabrane diskriminacije po svim mogućim osnovama u savremenim pravnim tekstovima. Dragoceniji su prvi proplamsa-

ji revolucionarno nove ideje ili shvatanja od njihove potonje kazuističke razrade u delima epigona.

Još jedna i danas sporna posledica univerzalnog stajanja na strani života, izričito pomenuta u Zakletvi, jeste zabrana pobačaja: lekar ne sme dati ženi sredstvo za njegovo izazivanje. Ona se ovde javlja kao logična posledica opšte zaštite života, kojom su obuhvaćena i nerođena deca. Pono-vo smo suočeni sa nemogućnošću potpunog uživanja u egzistencijalnu situaciju suviše različitu od našeg sopstvenog iskustva; Hipokrat nije mogao predvideti da će se u kliničkoj praksi javiti slučajevi u kojima je pobačaj jedini način da se očuvaju život i zdravlje trudnice. Čak ni najokoreliji protivnici abortusa, sem nekoliko fundamentalističkih ludaka, ne negiraju opravdanost prekida trudnoće kad njeno održavanje ugrožava život i zdravlje žene. Zabrana pobačaja danas ne može biti tako jednostavna i nedvosmislena kao u Hipokratovoj zakletvi; razvoj medicine to ne dozvoljava. Sa gledišta obaveze da se zaštiti život, zabrani uništenja ploda (potencijalnog života) suprotstavlja se imperativ održanja aktuelnog života žene. Aktuelno mora odneti prevagu nad potencijalnim u svim etičkim sistemima. Naravno, to ne uklanja osećaj nelagode: pobačaj ostaje uništenje nečeg što je moglo da se razvije u život, ali se spor oko abortusa vraća u razumnije granice. Međutim, suviše često se iza borbe za pravo na život nerođenog deteta krije antihumanistička ideja da odlučivanje o ljudskom životu treba prepustiti božjoj volji, ako ne i mnogo prizemnije računice o povećanju nataliteta u nacionalnom interesu i uterivanju seksualne discipline kao delotvornom načinu moralnog ozdravljenja.

Zakletvom se ustanovljava obaveza čuvanja lekarske tajne: lekar ne sme otkriti nikom ono što sazna prilikom vršenja svog poziva “a što ne treba širiti dalje”, kako se doslovno kaže u tekstu. Ovo je, koliko mi je poznato, prva formulacija pojma lekarske tajne u istoriji. Ona je nezamisliva na Starom Istoku, u državnim uređenjima sa nejasnim i neodređenim granicama između sakralnog i svetovnog, vere i države, upravljača i sveštenika, bez minimalnih uslova za autonomiju lekarskog poziva u odnosu na moćne političke i, naročito, verske strukture. Ustanova lekarske tajne predstavlja važan element u konstituisanju građanskog društva; ona, zajedno s autonomnim sudstvom, zabranom samovoljnog hapšenja i uređenim krivičnim postupkom čini osnovu lične bezbednosti građana. S druge strane, ona je temelj na kojem se gradi poverenje između lekara i pacijenta i nezamenljiv uslov samostalnog bavljenja lekarskom veštinom u vidu životnog poziva.

Naravno, ni ovde stvari nisu tako jednostavne kako se Hipokratu činilo. Zakletva ne kaže ko određuje sadržaj onoga što ne treba širiti. Načelno su moguća tri odgovora: lekar, pacijent i država/društvo. Ako bi sadržaj lekarske tajne određivali sami lekari, bilo pojedinačno bilo preko svojih

organizacija, ovaj institut bio bi unapred obesmišljen, pošto bi i bez njega lekari po sopstvenom nahođenju zadržavali ili širili informacije. Ukoliko bi to činila država, ona bi dobila opasno sredstvo kontrole; lekari bi, bez obzira rade li u privatnom ili javnom sektoru, postali deo činovničkog aparata, izloženi opasnosti da njihov rad posluži svrhama stranim lekarskom pozivu. S druge strane, ne može se sporiti da postoje informacije koje svojim značajem daleko nadmašuju privatne interese pojedinca – pacijenta na koga se odnose. Kao i uvek kad je reč o bezbednosti i slobodi, nema lakih rešenja, primenljivih na sve situacije; lekari uvek iznova polažu ispit iz tog dela medicinske etike.

Na kraju, treba pomenuti jedna zabranu koja odavno nema nikakav značaj i ostaje svedočanstvo o stanju medicine u konkretnom vremenu i mestu. Lekari se, naime, zaklinju da neće operisati kamen u mokraćnoj bešici čak ni ako to nalaže stanje zdravlja pacijenta, već će operaciju prepustiti specijalistima za tu oblast. Iznenađenje se ne odnosi toliko na činjenicu da je hirurški poziv izdvojen iz lekarskog; takvo stanje preovlašivalo je u srednjevekovnoj, pa i renesansnoj Evropi, gde je posao hirurga – zaista rudimentaran u odnosu na savremene operative zahvate – obično poveravan berberima, licima bez stručne sprema koja se tražila za lekarski poziv. Ali zašto je Hipokrat zabranu mešanja u hirurški posao ograničio na jednu jedinu operaciju. Uprkos zaostalosti helenske hirurgije, o kojoj najbolje svedoči Herodotovo divljenje persijskom zbrinjavanju ranjenih ratnika,¹⁴ teško je zamisliti da bi to bio jedini zahvat koji su tadašnji Grci poznavali. Postoji ideja da je ovde reč o eufemizmu: u Zakletvi piše da je zabranjena litotomija, a zapravo se misli na zabranu kastracije.¹⁵ Relativna blizina Kosa maloazijskom kopnu, gde se kastriranje upražnjavalo kao deo verskih obreda u čast Kibebe, govorila bi u prilog ovoj pretpostavci. Ali Heleni ne behu naročito stidljivi kad je seks u pitanju; nije jasno zašto bi Hipokrat pribegao eufemističkom izražavanju u jednom spisu koji treba da odiše jasnoćom i sažetošću. Ovaj eufemizam bio bi jedinstven u tekstu Zakletve. Uostalom, Džordž Sarton (George Sarton) napominje da predrasude protiv lekarskog bavljenja hirurgijom pripadaju pre srednjevekovnom nego antičkom idejnom svetu. Nedovoljno poznajemo prilike u lekarskoj školi sa Kosa, kao i istorijske okolnosti na samom ostrvu, da bismo razumeli pravo značenje ove zagonetne zabrane.

Modernizacija

Hipokratova zakletva, u obliku u kojem je sačuvana, nije primenljiva u savremenosti. Najmanji problem je u Apolonu i drugim božanstvima

14 Herodot, *Istorija*, VI, 181.

15 George Sarton, *Ancient Science through the Golden Age of Greece*, Courier Dover Publications, 1993, p. 376.

kojima su se lekari s Kosa zaklinjali da će ispravno vršiti svoj poziv; adresa kojoj je zakletva upućena može se proizvoljno menjati, čak laicizirati i učiniti verski neutralnom, a da takve promene ne utiču na njen sadržaj. Iz prethodne analize, međutim, jasno se vidi da je veći deo Zakletve danas neprihvatljiv. Pored zabrane litotomije, koja nije morala biti razumljiva čak ni Hipokratovim savremenicima iz različitih delova prostranog helen-skog sveta, radikalno negativni stavovi prema eutanaziji i abortusu ne odgovaraju današnjim društvenim prilikama, niti mogu računati na podršku ogromne većine lekara. Ne dolazi u obzir ni zasnivanje solidarnosti unutar lekarskog poziva na kvaziporodičnom obrascu ponašanja, mada se i dalje oseća izvesna potreba za jedinstvenim stavom pripadnika lekarske profesije prema zahtevima i interesima globalnog društva. Ono što ostaje trajno aktuelno u tekstu Zakletve svodi se na univerzalnu zaštitu ljudskog života i institut lekarske tajne.

S druge strane, pored tradicionalnog uvažavanja Hipokrata kao osnivača naučne, racionalno zasnovane medicine, koji ju je jednom zauvek odvojio od svih oblika nadrilekarstva, i danas kao i u Hipokratovo doba postoji potreba da se simboličnim činom naglasi specifična odgovornost onih koji stupaju u lekarski poziv prema pacijentima, njihovim bližnjim i društvu u celini. Rizici profesije – uprkos ogromnom napretku svih grana medicine ili upravo zbog njega – danas nisu nimalo manji no što behu pre 25 vekova; lekar je i sada suočen sa neizbežnom neizvesnošću ishoda svojih postupaka u procesu lečenja. On u najtežim slučajevima, u situacijama kritičnim po život, ne može pacijentu unapred garantovati uspeh određene terapije. Zato on mora biti zaštićen od pozivanja na odgovornost za ishod lečenja, naravno ako je prethodno preduzeo sve ono što mu nalaže struka. Laička javnost, zahtevajući odgovornost lekara, previđa fundamentalnu nepredvidljivost bioloških procesa na koje se oslanja lečenje, dok lekari koriste tu nepredvidljivost da izbegnu odgovornost za nesavesno lečenje. Zbog toga profesionalna solidarnost lekara, koliko god bila opravdana rizicima poziva, ima i negativan vid. Lekarsku grešku može da utvrdi samo drugi lekar; ako kod njega solidarnost prema pripadniku profesije koji je pogrešio prevagne nad odgovornošću prema pacijentu, greška će ostati nekažnjena.

Zanimljivo je da se u Hipokratovoj zakletvi kolegijalna solidarnost nalazi ispred lekarske dužnosti prema pacijentu. Pre no što se podsmehne-mo ovoj trapavosti antičke medicinske deontologije, setimo se da je Zakletva polagana lekarskoj školi, ne polis. Danas je situacija nesumnjivo promenjena: mada se polaže na medicinskim fakultetima i srodim obrazovnim ustanovama, pravi adresat današnje zakletve je globalno društvo, čemu se mora prilagoditi i redosled obaveza koje se preuzimaju zakletvom.

Nasuprot jedinstvenom tekstu antičke zakletve, danas postoje nje-ne mnogobrojne moderne verzije. To je razumljivo: nijedan moderan pi-sac ne može se nadati autoritetu i univerzalnoj prihvaćenosti koju uživa, s pravom ili ne, “otac medicine”. Intervencije se kreću od minimalnih, najneophodnijih zahvata u antički tekst do potpuno novih tekstova koji sa Hipokratovim zaveštanjem imaju zajedničko samo najopštije nadahnu-će. Tekst koji nastoji da se, koliko je moguće, drži oblika Hipokratove za-kletve usvojila je Generalna skupština Svetskog medicinskog udruženja (World Medical Association) na zasedanju u Ženevi 1948. godine i poznat je kao Ženevska deklaracija. Njen prvobitni tekst glasi:

U času kada stupam među članove lekarske profesije svečano obeća-vam da ću svoj život staviti u službu humanosti.

Prema svojim učiteljima sačuvaću dužnu zahvalnost i poštovanje.

Svoj poziv ću obavljati savesno i dostojanstveno.

Najveća briga će mi biti zdravlje mog bolesnika.

Poštovaću tajne onoga ko mi se poveri.

Održavaću svim svojim silama čast i plemenite tradicije lekarskog zvanja.

Moje kolege će biti braća.

U vršenju dužnosti prema bolesniku neće na mene uticati nikakvi ob-ziri, vera, nacionalnost, rasa, politička ili klasna pripadnost.

Apsolutno ću poštovati ljudski život od samog početka (od njegovog začeca – kako stoji u engleskom tekstu deklaracije).¹⁶

Ni pod pretnjom neću dopustiti da se moja medicinska znanja isko-riste suprotno zakonima humanosti.

Ovo obećavam svečano, slobodno pozivajući se na svoju čast¹⁷

Pored neophodne modernizacije izraza, izričitog naglašavanja načela univerzalnosti lekarske dužnosti prema svim ljudima, bez obzira na veru, nacionalnost, rasu, političku ili klasnu pripadnost, kao i posebnog obeća-nja da se medicinska znanja neće koristiti suprotno zakonima humanosti – direktna posledica nacističkih medicinskih eksperimenata, u Ženevskoj deklaraciji zadržan je princip apsolutnog poštovanja ljudskog života, čime se implicitno zabranjuju eutanazija i abortus u svim njihovim oblicima. Šta-više, umetanjem odredbe da se poštovanje duguje ljudskom životu od nje-govog začeca abortus je i eksplicitno zabranjen jednako nedvosmisleno kao što je to učinio Hipokrat. Stoga se ne čudimo što je tekstu Deklaraci-je iz 1948. godine dano istaknuto mesto na sajtu Svetske federacije lekara

16 <http://www.euthanasia.com/belgium.html>

17 www.re-akcija.org/index2.php?option=com_docman&task=doc_view&gid=34&Itemid=58

koji poštuju ljudski život (World Federation of Doctors Who Respect Human Life), međunarodnog udruženja lekara koje se bori protiv legalizacije abortusa. Zadržan je formalni okvir Hipokratove zakletve – posledica namere da tekst deklaracije bude njena modernizovana verzija,¹⁸ ali i najvažniji elementi koji onemogućuju njenu primenu u savremenim uslovima – rigidnost u tretiranju problema abortusa i eutanazije.

Tekst tako “modernizovane” verzije lekarske zakletve menjan je 1968, 1984, 1994, 2005 i 2006. godine. Učestalost izmena njenog teksta svedoči koliko o brzini naučno-tehnološkog razvoja u medicini i brojnosti etičkih pitanja koja takav razvoj nameće lekarskoj profesionalnoj zajednici, toliko i o teškoćama u nalaženju formulacija koje bi zadovoljile sve verske i ideološke pozicije. Sadašnji tekst izjave glasi:

U času kada stupam među članove lekarske profesije: Svečano obećavam da ću svoj život staviti u službu humanosti.

Prema svojim učiteljima sačuvaću dužnu zahvalnost i poštovanje.

Svoj poziv ću obavljati savesno i dostojanstveno.

Najveća briga će mi biti zdravlje mog bolesnika.

Poštovaću tajne onoga ko mi se poveri, čak i nakon što pacijent na koga se tajne odnose umre.

Održavaću svim svojim silama čast i plemenite tradicije lekarskog zvanja.

Kolege i kolegice će mi biti braća i sestre.

U vršenju dužnosti prema bolesniku neće na mene uticati nikakvi obziri, uzrast, bolest ili invalidnost, vera, etničko poreklo, pol, politička pripadnost, rasa, seksualna orijentacija, društveni položaj, niti ma koji drugi činilac.

Apsolutno ću poštovati ljudski život.

Ni pod pretnjom neću dopustiti da se moja medicinska znanja iskoriste za kršenje ljudskih prava i građanskih sloboda.

Ovo obećavam svečano, slobodno pozivajući se na svoju čast.¹⁹

U odnosu na prvobitnu verziju, tekst sadrži nekoliko korisnih dopuna i preciziranja, koja se duguju ideologiji ljudskih prava. Bitno su dopunjeni osnovi diskriminacije u vršenju lekarske dužnosti prema ličnom svojstvu pacijenta koji su izričito zabranjeni, a dodana je i opšta odredba koja zabranjuje tu diskriminaciju na osnovu bilo kojeg drugog ličnog svojstva nepomenutog u zakletvi. Time se unapred zabranjuju oblici diskriminacije u ostvarivanju pristupa zdravstvenim uslugama koji bi se mogli pojaviti

18 Ta namera izražena je, na primer, u saopštenju za javnost Svetskog lekarskog udruženja od 12. maja 1997. godine.

19 <http://www.wma.net/e/policy/c8.htm>

u budućnosti. Zabrana korišćenja medicinskih znanja u neprihvatljive svrhe precizirana je utoliko što je kršenje ljudskih prava i građanskih sloboda mnogo određenije od bezobalno širokih zakona humanosti. Ipak, glavni problem savremene medicinske deontologije – stav prema eutanaziji i abortusu – ostao je netaknut; čak bi se moglo reći da ga najnovija verzija zakletve svesno zaobilazi. Istina, iz opšte formulacije zaštite ljudskog života kao osnovne obaveze lekara izostavljena je odredba da se on štiti još od njegovog začeca, što bi se moglo shvatiti i kao implicitno odobravanje abortusa, ali i kao svesno ostavljanje po strani jednog pitanja o kojem ne postoji saglasnost ni u samoj profesiji, ni u laičkoj javnosti. Ipak, budimo pravedni prema autorima ovog teksta: svaki pokušaj sažetog formulisanja osnovnih etičkih načela lekarskog poziva mora početi od zaštite ljudskog života kao jedinog razloga postojanja medicine, a teško je u skućenom okviru zakletve izneti bilo kakav smisleni stav prema abortusu ili eutanaziji.

Polaganje neke vrste zakletve dosta široko se primenjuje na medicinskim fakultetima i školama širom sveta. Studija koja je istraživala primenu Hipokratove zakletve u medicinskim školama i fakultetima SAD i Kanade u XX veku na uzorku od 157 obrazovnih ustanova tog profila pokazala je da se u prošlom stoleću znatno povećao broj škola koje su od svojih svršenih učenika zahtevale polaganje izvesnog oblika zakletve: 1928. godine bilo je samo 26% takvih škola, a 1993. 98%.²⁰ Nasuprot takvoj ekspanziji običaja polaganja zakletve u američkim i kanadskim medicinskim školama, pada u oči podatak da je u istraživanom uzorku samo jedna škola primenjivala originalni tekst Hipokratove zakletve, dok je u 68 škola na snazi njen revidirani, modernizovani oblik. Iako je u svim školama bez izuzetka zakletva sadržala obavezu savesnog obavljanja dužnosti prema pacijentima, samo 43% škola traži od svojih svršenih učenika da se obavežu da će odgovarati za svoje postupke u toku lečenja. Ovaj raskorak između preuzimanja obaveze i nespornosti da se prihvati odgovornost bio bi neshvatljivo licemeran da nije posledica već pomenutih profesionalnih rizika kojima su lekari izloženi. On, međutim, jasno ilustruje podeljenu etičku svest unutar same lekarske zajednice.

Ovo istraživanje indikativno je za odnos prema eutanaziji i abortusu: samo 14% analiziranih tekstova sadrži izričitu zabranu eutanazije, a 8% zabranu abortusa. Pri procenjivanju značaja ovih podataka za utvrđivanje stava lekarske zajednice u SAD i Kanadi prema eutanaziji i abortusu moraju se uzeti u obzir dva ograničavajuća faktora: nespominjanje izričite zabrane ne znači automatsku podršku eutanaziji ili abortusu, po-

20 Robert D. Orr, M.D. i Norman Pang, M.D., "The Use of the Hippocratic Oath: A Review of 20th Century Practice and a Content Analysis of Oaths Administered in Medical Schools in the U.S. and Canada in 1993". Rezultati studije dostupni su na sajtu <http://www.imagerynet.com/hippo.ama.html>

što je većina škola, sledeći primer Ženevske deklaracije, radije izbegla opredeljivanje u ovim spornim pitanjima. S druge strane, podaci potiču iz vremena pre Bušove “konzervativne revolucije” i kampanje hrišćanskih fundamentalista protiv abortusa. Ipak, i takvi kakvi jesu, oni ukazuju na akutnu potrebu redefinisanja zaštite ljudskog života kao osnove medicinske deontologije.

Zbog toga se ne čudimo što su sve glasnije pristalice radikalne revizije Hipokratove zakletve, zapravo ponovnog pisanja temeljnog akta medicinske etike i njegovog razvijanja u celovit i sveobuhvatan etički kodeks, koji će uzeti u obzir savremene političke, kulturne, verske i ideološke okolnosti, kao i naučno-tehnološku moć današnje medicine. Primer takvog razrađenijeg i šireg pristupa osnovnim pitanjima medicinske deontologije, istina samo na planu medicinskih istraživanja – ne i kliničke prakse, predstavlja dokument Svetskog lekarskog udruženja pod naslovom “Etička načela medicinskih istraživanja koja obuhvataju ljude”, poznatiji pod imenom Helsinška deklaracija.²¹ Dokument je usvojen na XVIII zasedanju Generalne skupštine Svetskog lekarskog udruženja juna 1964. godine i do sada je više puta menjan i dopunjavan. Analiza njegovog sadržaja prelazi okvire ovog priloga; na njega ukazujem samo kao na obrazac koji će verovatno slediti buduća temeljna revizija Hipokratove zakletve.

Mnoga lekarska udruženja na nacionalnom nivou donose sopstvene kodekse sa znatno razrađenijim pravilima koja regulišu:

- definiciju lekarskog poziva;
- lekarska profesionalna udruženja i njihov odnos kako prema pojedinačnim lekarima tako i prema državnoj vlasti;
- dužnosti prema pacijentima;
- načela odnosa među pripadnicima lekarskog poziva, kao i
- specifična ograničenja u pogledu primene izvesnih medicinskih postupaka nespojivih sa pravnim i/ili moralnom poretkom.

Forma kodeksa i nacionalno važenje ovih dokumenata koje usvajaju nacionalna lekarska udruženja omogućuju da se osnovna načela medicinske deontologije u njima izraze neuporedivo potpunije i preciznije no što je to slučaj u bilo kojem revidiranom tekstu Hipokratove zakletve ili nekom drugom deontološkom dokumentu koji pretenduje na međunarodno važenje. To je neizbežno, jer multikulturalnost koja leži u osnovi takvih kodifikatorskih nastojanja povlači za sobom veliku uopštenost odredbi i uzimanje u obzir samo zajedničkih elemenata različitih kulturnih tradicija, što dovodi do sadržajnog osiromašivanja takvih dokumenata.

Primer iscrpnog nacionalnog kodeksa etike, istina spojenog sa nekim upravno-pravnim, radno-pravnim i organizacionim normama koje regulišu

21 <http://www.wma.net/e/policy/b3.htm>

odgovornost lekara prema lekarskoj komori i nekim drugim elementima koji ne spadaju u medicinsku deontologiju, predstavlja Kodeks profesionalne etike Lekarske komore Srbije, koji je Skupština Lekarske komore Srbije usvojila 28 septembra 2006. godine.²² U ovom radu biće naznačeni samo oni delovi Kodeksa koji su u neposrednoj vezi sa sadržajem Hipokratove zakletve.

Već je istaknuto da je zaštita ljudskog života nepromenljiva osnova lekarskog poziva. Ona je u Kodeksu formulisana najpre u čl. 4:

“Časna životna dužnost lekara je da ***svoju profesionalnu aktivnost*** što savesnije, požrtvovanije, humanije i prema svom najboljem znanju ***posveti zaštiti zdravlja i lečenju ljudi***. U skladu s tim, ***lekar poštuje ljudski život od njegovog početka do smrti***, pruža zdravstvenu zaštitu i poštuje ljudsko telo i privatnost i posle smrti” (podvukao P. V.).

Isti stav, drugačije izražen, ponavlja se i u čl. 40:

“Lekar dobrobit pacijenta smatra svojom prvom i osnovnom brigom.”

Zaštita ljudskog života je univerzalna:

“Lekarsku pomoć (lekar) pruža svima jednako, bez obzira na njihove godine života, pol, rasu, nacionalnu pripadnost, veroispovest, društveni položaj, obrazovanje, socijalno poreklo ili drugo lično svojstvo. Pri tome (lekar mora da) poštuje ljudska prava i dostojanstvo svakog.”

U navođenju osnova po kojima je diskriminacija u pružanju zdravstvene zaštite izričito zabranjena Kodeks ne sledi najsavremenije trendove, već se oslanja na starije formulacije. Tako je izostavljena diskriminacija po osnovu invalidnosti ili bolesti, osobito aktuelna zbog diskriminatorskih postupaka prema licima zaraženim HIV-virusom. Na normativnom planu šteta nije nenadoknadiva, pošto se Kodeksom zabranjuje diskriminacija po svakom drugom ličnom svojstvu, što uključuje i zabranu diskriminacije po osnovu invalidnosti ili bolesti. Ipak, zbog specifične društvene opasnosti i znatne raširenosti takve diskriminacije, edukativno dejstvo uključivanja takvih osnova diskriminacije u niz koji nabroja izričito zabranjene osnove ne treba potcenjivati, bez obzira na činjenicu da to nabrojanje nije iscrpno.

Stav prema zabrani prekida trudnoće – danas verovatno najspornijoj posledici načela univerzalne zaštite ljudskog života “od njegovog početka do smrti”, nije zaobiđen u Kodeksu, kako je učinjeno u nekim reviziranim verzijama Hipokratove zakletve, što treba pozdraviti. Problem, naime, neće nestati ako se proglasi nepostojećim. Autori Kodeksa su se, međutim, poslužili svojevršnom mimikrijom: stav prema abortusu sadržan je u odeljku Kodeksa naslovljenom “Korišćenje oplodnog jajeta, embri-

22 www.lks.org.rs/index.php?option=com_content&view=article&id=51&Itemid=43

ona i fetusa”, što ne implicira abortus. Sam stav je ambivalentan: u čl. 26, st. 1 kaže se da “oplođeno jaje, embrion ili fetus treba smatrati za biće čoveka, koje je živo ili je bilo živo i treba mu obezbediti poštovanje i zaštitu”. Iz ovog stava moglo bi se zaključiti da Kodeks načelno zabranjuje abortus. Ali u poslednjem stavu istog člana čitamo da “na odluku o prekidu trudnoće i o uslovima pod kojima će se prekid obaviti ne sme nikada uticati želja da se embrion ili fetus upotrebe za bilo koje namene”. Ovaj stav nije moralno sporan, ali on podrazumeva da je abortus legalan u granicama i pod uslovima utvrđenim zakonom. Suoči li se taj zaključak sa prethodno navedenim stavom 1, sledi da zakonske odredbe mogu derogirati odredbe Kodeksa, što je ravno brodolomu celokupne medicinske etike. Jedini izlaz iz ove blago rečeno neugodne situacije jeste eksplicitno i precizno zauzimanje stava Lekarske komore prema abortusu. Taj stav materijalno može biti istovetan sa pozitivnim pravnim rešenjima, ali mora biti nezavisno formulisan i branjen argumentima medicinske deontologije. U protivnom, došlo bi do podređivanja medicinske etike pozitivnom pravu i gubitka moralne autonomije lekarskog poziva. Koristan putokaz u tom pravcu može pružiti čl. 44 Kodeksa medicinske etike i deontologije Francuske lekarske komore iz 2002. godine, koji kaže da je lekaru zabranjeno da vrši prekid trudnoće i sterilizaciju, sem u slučajevima predviđenim zakonom i za koje postoje medicinske indikacije.²³

Problem eutanazije, s druge strane, u Kodeksu Lekarske komore Srbije nije ni posredno pomenut, dok navedeni francuski dokument, pored zaštite života, predviđa i umanjenje patnje kod umirućih pacijenata kao jednu od dužnosti lekara. Istina, time sama eutanazija još nije dozvoljena, ali je bar načelno otvoren prostor za njeno razmatranje u sklopu ukupne medicinske deontologije.

U sastav savremenih etičkih i deontoloških dokumenata ulaze i manje sporne odredbe o međusobnim odnosima lekara, poštovanju medicinske tradicije i primeni novih naučnih dostignuća, zabrani reklamiranja medicinskih usluga, zabrani nadrilekarstva i druge odredbe koje pojačavaju solidarnost unutar lekarske struke. Takve odredbe u punom su skladu sa hipokratovskom tradicijom i ne treba ih posebno komentarisati. Slično važi i za ustanovu lekarske tajne, uz ranije pomenute ograde u pogledu njene apsolutnosti. Zabrana seksualnih odnosa između lekara i bolesnika i/ili članova njegove porodice, koja zauzima tako istaknuto mesto u originalnom tekstu Hipokratove zakletve, izostavljena je iz savremenih deontoloških propisa. To, naravno, ne znači da današnji lekar može na takav način zloupotrebiti poverenje svog pacijenta, ali je zabrana navedenog ponašanja podvedena pod nesumnjivo sveobuhvatniju obavezu striktnog poštovanja integriteta i dostojanstva pacijenta, kao i njegovih ljudskih prava.

23 http://portale.fnomceo.it/Jcmsfnomceo/cmsfile/attach_5902.pdf

Može se zaključiti da je iznenađujuće veliki deo Hipokratove zakletve zadržao svoju relevantnost i u savremenim uslovima. Ta okolnost opravdava nazivanje savremenih modernizovanih verzija zakletve Hipokratovim imenom. Ona je direktna posledica činjenice da je Hipokratovo određenje primarne dužnosti lekara – zaštita ljudskog života, uprkos sporovima oko abortusa i eutanazije, ili upravo zbog njih, zadržalo neumanjenu aktuelnost.

Predrag Vukasovic

HIPPOCRATES AND THE CONTEMPORARY RELEVANCE OF HIS OATH

Summary

This contribution deals with Hippocratic oath and with the relevance of its content for the contemporary world. It is the only part of Ancient Greece's medical legacy that has retained the importance for post-Renaissance medicine. Contrary to the continued presence of the Hellas' achievements in mathematics, mechanics, descriptive biology, even in astronomy – in spite of prevailing geocentric prejudice and lack of telescopes, her impact on modern medical science has predominantly negative aspect; the high esteem and authority of ancient medical writers were obstructing the advance of modern experimental researches. Hippocrates' foundation of medical deontology has inspired much of the contemporary endeavors in this field. Cynics would put a remark that this result is included rather in philosophy – a sphere in which European debt to Greeks is inestimable – than in medical science. The present work has tried to define more precisely the extent and limits of Hippocrates' influence on modern deontological thought.

Beside these principles that are of lasting impact on the medical profession in any time or land, the oath contains the pledge of physicians not to recourse the operative elimination of a stone from bladder – a provision that have no anything to do with contemporary medicine. This work also discusses the modern revisions of the Hippocratic oath with particular reference to the attitudes towards abortion and euthanasia – the most controversial questions of contemporary medical ethics. The Geneva Declaration of 1948 adopted by General Assembly of World Medical Association and Code of Medical Ethics adopted by Serbian Medical Chamber are analyzed in more details.

Keywords: Hippocrates, Hippocratic oath, medical deontology